

МОТИВИ СОЦІАЛЬНО-РЕЛІГІЙНОГО ПРОТЕСТУ В ТВОРАХ МІРИ БАЇ

Пропонована стаття розглядає мотиви соціально-релігійного протесту в творах Міри Баї. Цей аспект творчості поетеси ще не досліджений.

Ключові слова: соціально-релігійні мотиви, бгакті, протест.

Творчість Міри Баї (1498–1546?) важлива в історії літератури гінді періоду Бгакті, оскільки вона найяскравіше представляє крішнаїтську бгактійську поезію, котру створювали поети, що не належали офіційно до жодної з чотирьох відомих вішнуйських громад.

Виходячи з цього, для розуміння творчості Міри Баї в цілому та поезії бгакті у Північній Індії зокрема, видається важливим вивчення мотивів соціально-релігійного протесту в творах Міри Баї. Її заслуга полягає, зокрема, в тому, що вона першою в історії літератури гінді підняла голос за свободу особистості жінок – проти соціальних і релігійних забобонів своєї епохи.

На пострадянському просторі твори Міри Баї в цілому досліджувала К. Довбня, а окремі аспекти поетики її віршів вивчені С. Цветковою. Проте мотиви соціально-релігійного протесту в її творах не були предметом наукових досліджень. Збереглися пади Міри Баї, написані раджастхані, браджем, гуджараті, панджабі та гінді. Англомовні переклади її окремих творів здійснені А. Алстоном [1], К. Багадуром [2] та В. Субраманіаном [4], але практично відсутні українські та російські переклади поезії Міри Баї. У своєму дослідженні ми спираємося на вірші, створені середньовічним діалектом мови гінді – браджем. Літературознавчі аспекти творчості Міри Баї розглядаються нами у взаємозв'язку з релігійно-культурними та соціально-історичними. Матеріалом дослідження є видання “Міра Баї аур ункі падавали” (“Міра Баї та її падавали”) Дешраджсінга Бгаті, Діллї: Ашок пракашан, 1995 рік [6].

З'ясування та аналіз поетичних мотивів важливі для усвідомлення художнього мислення та свідомості автора. Ми розглядаємо їх як характерні для Міри Баї ліричні теми: 1) гарячий протест проти обмеження права жінки на вільний духовний розвиток у тогочасних соціально-релігійних умовах Індії; 2) непримиренність до усіх проявів антигуманізму (обряд сатї); 3) рівність усіх перед богом (визнання прав жінки-бгакті нарівні з чоловічими). Зовнішньою мотивацією таких пад є негативна реакція соціального оточення Міри Баї (а саме родичів чоловіка та “пересічних” людей, її сучасників). Хоча, безумовно, головним мотивом творчості поетеси є “вічне” (безмежна, всепоглинаюча любов до бога Крішні), а не “соціальне”.

Мотив протесту проти обмеження права жінки на вільний духовний розвиток у творчості Міри Баї проявився не лише у небажанні приєднатися до якоїсь із відомих вішнуйських або інших громад, але й у невизнанні нею будь-яких

соціально-релігійних обмежень. Все її життя було спрямоване на звільнення від будьяких оков, у ширшому контексті воно було закликом до звільнення індійської жінки від обмежень, які накладало на неї тогочасне традиційне індуїстське суспільство. Про життя поетеси існує багато переказів і легенд. Найдавнішим подібним текстом є твір Набагдаса “Брактамала” (“Гирлянда бгактів”), датований 1667 роком та написаний майже через сто років після смерті поетеси. Міра Баї творила пісенну поезію (гей кав’я), присвячену коханому богові Крішні, котра була виразом своєрідної садгани (духовного пошуку) поетеси. Вона сама була втіленням страждання від розлуки з Крішною та океаном почуттів бгакті. Дитячі та юнацькі роки Міри Баї пройшли у розкішній атмосфері царського палацу. Попри можливість просто насолоджуватися подарованим долею, вона обрала духовний шлях поклоніння Крішні, який став єдиною метою її життя. Крайню емоційну межу самовідданого, майже божевільного кохання до бога дослідники поезії бгакті вбачають лише в її творчості. Вона вшанувала Крішну як власного чоловіка. Ставши в душі дружиною бога, поетеса, як справжня індійська жінка, жертвує собою без останку своєму коханому, що стає очевидним із наступного вірша:

Мені снилось, що став моїм мужем Дінанатх, подруго.

І було (там) п’ятсот шістдесят (всіх) мільйонів людей: наречений попереду йде,
У весільних воротах (свою) рукою (мою) веде.

Сон пропав. Я щаслива.

(Бо) в мене Гірдгар. За минулі заслуги мені такий дар [6, с. 219].

При уважному вивченні особистості Міри Баї та її творчості стає зрозумілим, що її поезія не обмежується лише поклонінням Крішні. Вона може розглядатися як соціальний протест, боротьба жінок за свободу, й саме вірші Міри Баї вперше в історії літератури гінді надихали жіноцтво на цю боротьбу.

Щоб зрозуміти цей аспект особистості Міри Баї та дослідити мотив непримиренності до усіх проявів антигуманізму (наприклад, обряд саті) в її творчості, необхідно проаналізувати тогочасну соціальну, релігійну та політичну ситуацію в рідному поетесі Раджастхані.

Вона народилася в сім’ї Ратнасінга, який був сином Рави Дуди – засновника правлячої династії Мерта раджпутських Ратхоурів. Дід Рав Дуда, дуже набожний вішнуїт, виховув онуку сам. Вішнуїтські релігійні традиції з дитинства вплинули на розвиток особистості Міри Баї. Ще будучи зовсім дитиною, вона поклонялася Крішні Гопалу. У дванадцятирічному віці поетесу видали заміж за Бгоджраджа, сина рани Санги – правителя князівства Мевар та шиваїта. Поетеса прожила в шлюбі лише сім років, у дев’ятнадцять вона овдовіла. Саме з цього моменту починаються для неї важкі часи, сповнені боротьби за особистісну свободу, оскільки тогочасне індуїстське суспільство характеризувалося безліччю соціально-релігійних пережитків. У ньому панував жорсткий варново-кастовий устрій. За словами відомого індолога Є. Ваніної, “[...] людина у феодальній Індії сприймалася не сама по собі, не як особистість, а як член певної касты – соціальної й конфесійної групи, приналежність до якої мала визначати її поведінку від народження до смерті. [...] Її звичай регулювали всі боки людського буття і будь-які зв’язки з іншими людьми. [...] оціночна характеристика

людини цілком залежала від того, як її поведінка відповідала кастовому статусу та кастовій дгармі” [5, с. 1]. За порушення останньої людини жорстко карала її варна-каста та суспільство в цілому. Саме прагнення проявити власну індивідуальність сприймалося як виклик соціально-релігійним догмам.

В Індії XVI століття жінка будь-якого прошарку суспільства була позбавлена свободи дій. Вона не мала жодних прав і повністю залежала від чоловіка, а після його смерті від його родини. По смерті чоловіка індуска високого роду мала виконати обряд саті (самоспалення вдів на поховальному вогнищі чоловіка). Навіть заміжня жінка, не кажучи вже про вдову, не могла самостійно виходити за межі свого будинку. У таких умовах Міра Баї, князівна Мевару, невістка панівного царського роду рани Санги, кинула виклик традиції й виступила проти багатьох звичаїв, що обмежували волю жінок і принижували їхню особистість. Перший напад на соціально-релігійну систему тогочасного індуїзму вона здійснила, коли відмовилась від нелюдського обряду саті. Це було серйозне порушення законів честі, прийнятих у царських кшатрійських родах Раджастхану. Чоловіки, представники царського роду, не могли подарувати поетесі такої поведінки, оскільки вона не лише порушила релігійні норми, прийняті в індуїзмі, але й заплямувала їхню репутацію. Свободомисляча Міра Баї не звертала уваги на злість родичів і повністю віддалася поклонінню Крішні, оскільки мала лише одну мету життя – злитися душею з улюбленим богом. Ця велична ціль спонукала її полишити мури царського палацу й піти поміж простих людей вулицями Мевару, співаючи наступні молитовні вірші- бгаджани:

Послухай, Міро, що подруги радять.

І рана, і його сім'я (тебе) спинає,

І принц шанований, і кожен наставляє,

Та бінді і сіспхуль на голові (у тебе) пишно сяє,

Ти біля садгу сівши, про ганьбу забула,

Сім'ю ти поганьбила, (бо) на світанку в дім до злидарів ходила,

І танцювала, ляскала в долоні: так не поводяться жінки у благороднім панським домі!

Ти чоловіка сонцем серед гінду мала! Чого іще душа бажала?

(А ти) зреклася його роду, свекрухи і зовиці!

Зустріла Міра сатуру святого і жертвує себе на ніжні його стопи [6, с. 174].

Старші представники правлячої династії Мевару почали жорстко переслідувати поетесу за недозволену незалежність. У віршах Міри Баї містяться згадки про те, як рана хотів її отруїти та плів проти неї інтриги, але жінка мужньо і стійко прийняла ці виклики долі. Їй допомагали горда кров раджпутів та абсолютна віра у вищий захист Гірдгар Гопала, яка дозволила знести всі випробування, душею поринувши в безмежний океан бгакті. У поетеси є багато пад, в яких вона звертається до рани Вікрамадіт'ї, котрий підіслав їй чашу з отрутою:

О, рано джі, за що ненавидиш мене?

Здаєшся ти мені, о, рано джі, бамбука паростком слабким,

І я покинула палац, і поверхи (важкі) у городі твоїм,

Каджалем не мащусь, і не маюю тіку, у колір схимниці вберусь,

Господь у Мірі Гірдагнагар, (твій) яд на амріту творить [6, с. 129].

Ноти боротьби та протесту проти існуючих перешкод на шляху до повної духовної свободи звучать у багатьох віршах поетеси. Вищенаведений вірш свідчить про те, що заради Крішні вона покинула навіть царський палац та саме місто злобного рани. Міра вбралася в традиційний одяг сан'ясі (аскетки), знявши з себе чудові шати та прикраси. Таким чином вона розірвала всі зв'язки з мирським світом, у тому числі й з родиною колишнього чоловіка. Але навіть після цього дівер рана Вікрамадіт'я не полишав спроб зашкодити поетесі. У падах Міри Баї згадується не лише чаша з отрутою, але й підслана поетесі князем отруйна чорна гадюка, прихована в кошику. Те, що Міра раз у раз згадує про ці події у своїх віршах, свідчить про те, що вони глибоко вразили її. Водночас вона з насмішкою говорить про підступи родича й неодноразово навмисно звертається до нього на ім'я у своїх падах, кидаючи йому виклик, демонструючи, що її неможливо залякати й змусити зійти зі шляху бгакті. Проти практики бгакті Мірою Баї та її зустрічей із садгу виступав не лише рана Вікрамадіт'я, але й уся царська родина. Про це свідчать окремі пади, де мова йде про осуд з боку свекрухи, зовиці та інших:

Якби хотів хто – не зупинить! Мене у бгакті не спинить!

Тому, хто скаже мені слово, дивніше у стократ я обізвусь,

Кому ж повідаю про горе це, свекрусі може, чи зовиці, (що) нерозумною (сливе)?

Гірдагна у Мірі – Бог (Всевишній) і (задня нього) (я) стерплю усе [6, с. 164].

Поетеса-містик відстоювала одну з ключових ідей бгакті – рівність усіх перед богом, зокрема визнання прав жінки-бгакти нарівні з чоловічими. Жіноча сан'яса не мала такої легітимності в очах традиційного брагманістичного індуїзму, як чоловіча, оскільки домінуюча модель відмови від мирського світу залишалася патріархальною. За текстами санскритських дгармашастр, що визначали морально-етичний кодекс усіх варн індуїстського суспільства, жінка не мала права вивчати веди, здійснювати релігійний ритуал та ставати аскеткою. Спочатку поетеса відвідувала вішнунтський храм, неподалік палацу, полишивши свої покої вдови, й зустрічалася там із садгу, що дуже не сподобалося родині чоловіка. Її спробували ув'язнити в цих покоях, приставивши до дверей охорону. Полишивши дім чоловіка, вона виступила проти патріархальної влади. Увійшовши в общину садгу, Міра Баї вшановує останніх згідно духовних традицій. Вона веде звичний для святих бгактів блукаючий спосіб життя, ходить по святих місцях до визначних храмів Крішні, співає молитовних пісень коханому богові, прив'язавши на ноги дзвіночки, танцює екстатичні танці перед його зображеннями. Таким чином поетеса вийшла з-під соціального контролю. Поведінка Міри викликає в суспільстві підозри щодо її доброчесності. Царська родина чоловіка не може пробачити їй вільного спілкування з чужими чоловіками, навіть, якщо вони садгу. Абсолютно неприйнятним для правлячої верхівки було те, що невістка раджуцького царського роду співає бгаджани та навіть танцює перед представниками нижчих варн і каст. Як відомо, серед бгактів були й недоторкані. Цей факт пояснює спроби рани знищити поетесу-містика. Водночас, як свідчить історія, правитель Мевару вирізнявся жорстоким характером. Міра Баї була старшою невісткою рани Санги, тому вона мала б відігравати у справах родини серйозну роль, але не виконала

свій соціально-релігійний обов'язок і стала сан'ясі (відлюдницею). У творах Міри є вказівки на те, що вона чудово розуміла, який удар нанесла честі своїй та сім'ї, але не захотіла зійти зі шляху божественної любові до Кришні. Її особистість характеризує здатність бути поза межами похвал чи прокльонів, зберігати непохитну стійкість заради досягнення своєї мети.

Отже, зазначені особливості характеру Міри Баї дозволяють назвати її першою поетесою-революціонеркою в літературі гінді, борцем за права жінок. За словами К. Сангарі, Міра Баї була “жінкою, яка протистояла силі феодальної патріархії, соціальним кодам сімейної честі й доброчесності, і стала критиком окремих форм соціального гніту” [3, с. 1465].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Alston A.J.* The devotional poems of Mira Bai / A.J. Alston. – Delhi: Motilal Banarsidass, 1980 – 144 p.
2. *Bahadur Krisna P.* Mira Bai and her Padas. / P. Krisna Bahadur. – Delhi: Munshiram Manoharlal, 1998. – 115 p.
3. *Sangari Kumkum.* Mirabai and the spiritual economy of Bhakti / Kumkum Sangari // Economic and political weekly. – 1990. – № 27. – P. 1464–1475; № 28. – P. 1537–1552.
4. *Subramanian V.K.* Mystic songs of Meera. / V.K. Subramanian. – New Delhi: Abhinav, 2005. – 224 p.
5. *Ванина Е.Ю.* Человек, время, религия (средневековая Индия) / Е. Ванина. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://historystudies.org/2012/07/vanina-e-yu-chelovek-vremya-religiya-srednevekovaya-indiya>
6. *मीरा बाई और उनकी पदावली / देशराज सहि भाटी. – दिल्ली, 1995. – 406 प.*

Стаття надійшла до редакції 13.11.2018 р.

Dovbnya K.V., PhD.

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE SOCIAL-RELIGIOUS MOTIVES OF PROTEST IN THE POETRY OF MEERA BAI

This article is devoted to the problem of the social-religious motives of protest in the poetry of Meera Bai. This aspect of Meera Bai's poetry has not been researched on a due level.

Key words: *social-religious motives, bhakti, protest.*